

Idem decretum in Concilio CaesarAugustano 3° an. 691. cn. V. confirmatum est, addito decreto ut eadem superstes regina vestem secularem deponat et religionis habitum assumat ac confestim in coenobio virginum mancipetur.

EX CAPITULARI GREGORII II.

DATO MARTINIANO EPISCOPO ET GREGORIO PRESBYTERO ABLEGATIS
IN BAIORIEN. AN. 721.

Capitulum VI. Ita nubentibus vel nupturis ordinem ex auctoritate apostolica detis ut nec continentiae causa iudicetur damnabilis copula nuptialis nec per licentiam nubendi praesumatur occasio fornicandi... Et non liceat in invicem fraudare nisi ex consensu ad tempus ut vacent orationi, (*deest forte aliquid*) dicente de hoc ipso Apostolo: Alligatus es uxori, noli quaerere solutionem idest superstitute coniuge ad alterius feminae concubitus non velle transire... Unde nec reputandum est recte coniugium, quod duorum excesserit numerum quia nisi in duobus non geritur iugum. Ipsum quoque unius viri et uxoris coniugium doceatur in proximitate sanguinis non esse penitus praesumendum: idest ne quis uxorem patris aut patris aut fratris, sive sororem suam aut sororem patris vel matris sive filiam sororis suae seu etiam filiam sororis patris aut matris audeat sibi coniugio copulare aut in adulterio sociare. Quod si quis ausus fuerit perpetrare, noverit se incerti facinoris contaminatione obnoxium esse... Nuptiis quoque ipsis praeferenda fidelium virginum et continentium doceatur integritas.

EX CONCILIO ROMANO EIUSDEM GREGORII II.

AN. 721.

Canon I. Si quis presbyteram (*uxorem presbyteri*) duxerit in coniugium: A. S.

Cf. can. XXII. Syn. Antisiodorensis an. 590.

Canon II. Si quis diaconam (*uxorem diaconi*) in coniugium duxerit: A. S.

Cf. l. c.

Canon III. Si quis monacham, quam Dei ancillam appellamus. in coniugium duxerit: A. S.

Canon IV. Si quis commatrem spiritualem duxerit in coniugium A. S.

Canon V. Si quis fratris uxorem duxerit in coniugium: A. S.

Canon VI. Si quis neptem duxerit in coniugium: A. S.

Canon VII. Si quis novercam aut nurum suam duxerit in coniugium: A. S.

Canon VIII. Si quis consobrinam duxerit in coniugium: A. S.

Canon IX. Si quis de propria cognatione vel (*eam*) quam cognatus habuit, duxerit uxorem: A. S.

Cf. sequens eiusdem Gregorii II responsum ad Bonifacium. Liqueat supponi notum quousque se protendat cognatio: generatim vero interdicti inter consanguineos et affines coniugium. Quot autem gradus cognationis recensiti fuerint eiusdem Gregorii II responso ad Bonifacium mox citando et ex Isidoro et Gregorio M. s. c. discere licet tum ex seq. responso Gregorii III. Cf. et cn. XI. Con. Agathensis.

Canon XI. Si quis virginem, quam sibi non desponsavit (al. nisi desponsaverit), rapuerit vel furatus fuerit in uxorem, vel consentiens ei. A. S.

Permittitur raptori coniugium cum rapta, si desponsatio praecessit, quod negaverat Iustinianus. Cf. dicta ad enn. Conc. Meldensis an. 845.

Gelasius quidem R. P. (in Fragmento apud Andream Thiel post eius epistolas) aiebat: *Lex illa praeteritorum principum ibi raptum dixit esse commissum, ubi puella, de cuius nuptiis nihil actum fuerat, videatur abducta.* Hunc sequitur Gregorius.

EX EPISTOLA EIUSDEM GREGORII II.

AD BONIFACIUM. AN. 726.

Responsum I. In primis legebatur in quota progenie propinquorum matrimonium copulatur. Dicimus quod oportuerat quidem, quamdiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad huius copulae non condere societatem. Sed quia temperantia magis et praesertim in tam barbara gente (*Germanis scilicet*) plus placet quam districtio censurae, concedendum est ut post quartam generationem iungantur.

Lex ergo Romanae Ecclesiae ultra quartum gradus prohibitos producebat.

Responsum II. Nam quod proposuisti, quod si mulier infirmitate correpta non voluerit debitum viro reddere, quid eius faciat iugalis? Bonum esset si sic permaneret ut abstinentiae vacaret. Sed quia hoc magnorum est, ille, qui se non poterit continere, nubat magis: non tamen subsidii opem detrahat ab illa, quam infirmitas praepedit et non detestabilis culpa excludit.

Cf. can. XXI. Conc. Aurelianensis 2^a an. 533. Cum Thesim XIII scriberemus, probabile nobis videbatur hoc esse decretum Gregorii, ad quod Caelestinus III. c. *laudabilem De Frigidis* provocat, quia inter epistolas genuinas Gregorii sive secundi sive tertii hoc unicum decretum

exstat, ad quod non immerito videbatur Caelestinus provocare potuisse et praesumebamus ad genuina documenta appellasse Pontificem. Quoniam vero iam in collectionibus canonum factis ante Caelestinum occurrebat canon sub nomine Gregorii illud idem pressius statuens quod Caelestinus decrevit, (in decreto Gratiani. C. XXVII. q. 2. c. 39. Ivois p. VII. c. 177. Burchardi L. IX. c. 40) qui canon profecto potest esse genuinus, aequae hunc canonem alium a nostro prae oculis habuisse Caelestinum censent interpretes, nolumus contradicere opinioni communi.

EX EPISTOLA GREGORII III.

AD BONIFACIUM. AN. 731.

Decretum V. Progeniem suam unumquemque usque ad septimam generationem observare decrevimus (*quoad coniugia scilicet*).

Hic est primus ecclesiasticus canon, in quo disserte dicatur impedimentum consanguinitatis ad 7^m usque gradum porrigi. Hoc decretum veluti desumptum ex epistola Gregorii M. ad Felicem s. c. tribuunt eidem Gregorio Patres Concilii Duziacensis 2ⁱ an. 874. Sed iidem Patres ibid. in aliis citationibus non parum errant. Si conferas hoc responsum Gregorii III ad Bonifacium cum responso Gregorii II ad eundem (resp. 1. supposita utriusque epistolae authenticitate, alterutrum dicas oportet, vel Gregorium III abrogasse concessionem prioris pro Germanis, vel solam legem generalem proposuisse et narrasse quid in Synodo decretum fuerit.

Decretum VI. Si valueris, devitandum doce, ne cui uxor obierit, amplius quam duabus debeat copulari.

Consilium est de meliori bono, non praeceptum, ut a tertiis nuptiis abstineant.

EX EPISTOLA ZACHARIAE R. P.

AD PIPINUM MAIOREM DOMUS, EPISCOPOS, ABBATES
AC PROCERES FRANCORUM. AN. 747.

Responsa haec, iubente ipso Zacharia epist. VIII ad Bonifacium, in Concilio Episcoporum legenda erant.

Responsum VII. De laico pellente suam coniugem, ex canone SS. Apostolorum capitulo 48: Si quis laicus uxorem propriam pellens aliam vel ab alio dimissam duxerit, communionem privetur.

Responsum XII. De his qui uxores aut viros dimittant, ut sic maneant, ex conc. Africano cap. 69. (*in Codice Dionysii inter Canones Africanos hic est 102us*) ita continetur: Placuit ut secundum evangelicam et apostolicam disciplinam etc.

Cf. supra en. VIII ex Conc. Carthaginensi an. 407.

Responsum XX. De virginibus velatis, si deviaverint, quid de illis agendum sit, in libro decretorum b. Innocentii papae cp. 49 assertum est: quae Christo spiritaliter nubunt etc.

Cf. decretum eius XIII ex epist. ad Victricium s. c.

Responsum XXI. Item de non velatis virginibus, si deviaverint, in eodem libro cp. 20 continetur: Hoc vero quae necdum sacro velamine tectae etc.

Cf. decretum eius XIII. Ibid. s. c.

Responsum XXII. De his, quae duobus fratribus nupserint vel qui duas sorores acceperint, in Conc. Neocaesar. en. II. continetur etc. (*cf. supr.*) Nos autem gratia divina suffragante, iuxta praedecessorum Pontificum decreta multo amplius confirmantes dicimus ut dum usque sese generatio cognoverit, iuxta ritum et normam christianitatis et religionis romanorum, non copulentur coniugia.

Cf. decretum Gregorii III et responsum Gregorii M. ad Felicem s. c.

Pergit ibid. *Sed nec spiritualem idest commatrem aut filiam, quod absit, quis ducat temerario ausu uxorem. Est namque nefas et perniciosum peccatum... In tantum enim grave est ut nullus sanctorum Patrum neque sanctorum synodorum assertione vel etiam in imperialibus legibus quispiam iudicatus sit, sed terribile iudicium Dei metuentes, siluerunt sententiam dare.* Cf. en. IV. Conc. Rom. Gregorii II.

Etsi autem Iustinianus in Cod. L. V. Tit. IV. c. 26 prohiberit nuptias cum ea persona, quam a sacrosancto suscepit baptismo: liquet tamen Zachariam potissimum auctoritate Patrum responsum suum munire, et cum id numquam Patres permisisse affirmat, patet legem Iustiniani eo spectasse ut Ecclesiae decretum confirmaret.

Responsum XXVI. De monachis et virginibus propositum non servantibus in libro decretorum b. Siricii papae cp. 6 continetur: praeterea monachorum quosdam atque monachorum etc.

Cf. eius Decr. VI. ex epist. ad Himerium s. c.

Responsum XXVII. De his, quae non coactae sed propria voluntate virginitatis propositum susceperunt, quod delinquant cum nupserint, in libro decretorum b. Leonis papae cp. 27. (*ita ex Dionysio*) continetur: Puellae, quae non coactae etc.

Cf. decretum eius XV. ex epist. ad Rusticum s. c.

EX EPISTOLA EIUSDEM

AD THEODORUM TICINENSEM EPISCOPUM.

Responsum I. Nobis sciscitari curasti, si liceat filium, cuius pater alterius filiam ex sacro baptismo suscepit, idest spiritualem patrem (*forte spiritualis pater*), eiusdem (*alterius scilicet*) patris filiam, quod dici crudele est, in matrimonium suscipere, quod apud te enormiter reserasti contigisse (*Nimirum an filius illius qui aliquam feminam e sacro fonte suscepit, posset hanc ducere uxorem.*). Sed bene tua fraternitas novit quid Dominus per Moysen praecipiat dicens, turpitudinem patris tui non revelabis: filia enim patris tui turpitudine tua est. Turpitudinem enim non revelari dicitur, dum a propria consanguinitate praecipitur abstinere. Multo magis igitur a spiritualis patris nostri filia omnino, omni occasione aut argumento seposito, sub nimia detestatione cavere nos convenit.

Ita etiam multo post Paschalis II (cf. infr. ad an. 1000–115) respondit, sed abrogatum id postea fuit ab Alexandro III. conf. inf. in collectione canonum ipsi adscriptorum sub titulo de coniungendis filiis etc.

Responsum II. De filiis autem, qui ex eis nati esse probantur: requisisti si liceat eos coniugio copulari, an. non. Sed hi cur prohibeantur a coniugio aut pro huiusmodi poenitentiam agere compellantur? dum ex hoc absque condemnatione esse probentur, quia non pater pro filio nec filius pro patre sustinebit tormenta.

Responsum III. De illo vero capitulo, quod nobis insinuasti, in qua debeatur generatione de propria cognatione coniungi, quod sibi alii vindicare volunt hoc quod a S. Gregorio directum apud Gentem Anglorum observandum usque in quartam progeniem. Sed ipse pius Pater ut rudibus et noviter ad Christum venientibus levia quaedam imposuit, ne si graviora imposuisset, duriter ferrent ea dura gens omnia, quae suscepissent, penitus abiicerent. Nos autem volumus ut non populus tibi commissus sicut qui noviter Christum susceperunt debeant observare: sed sicut qui in sancta catholica sunt e cunabulis nutriti Ecclesia, ut dum utique se de propria cognoverunt cognatione, modis omnibus absterneant: sicut hoc sancta Dei catholica et apostolica tenet et praedicat Romana Ecclesia.

Cf. eius. decr. VI. ex epist. ad Himerium s. c.

Traditio Romanae Ecclesiae, ad quam provocat; ea certa est, quam Gregorius III s. c. et Gregorius M. in epist. ad Felicem s. c. expresserunt.

Vides hoc responso Zachariae confirmari authenticitatem epistolae huius Gregorii M. ad Felicem, de qua Constant dubitabat.

EX CONCILIO ROMANO SUB EODEM ZACHARIA

AN. 743.

Canon V. Ut presbyteram, diaconam, nonnam aut monacham, vel etiam spiritualem commatrem nullus sibi praesumat nefario coniugio copulare... Si autem sic qui coniuncti sunt, admoniti declinaverint et ab alterutro fuerint divisi, poenitentiae submittantur.

Cf. cann. I, II, III, IV. Conc. Rom. Gregorii II et eiusdem Zachariae epist. ad Theodorum responsum I et epist. ad Pipinum, c. XXII. s. c.

Canon VI. Ut consobrinam, neptem, novercam, fratris uxorem, vel etiam de propria cognatione, nullus praesumat in coniugio copulare.

Indicatis aperte prioribus gradibus, ceteri sub formula generali comprehenduntur: *de propria cognatione*. V. eiusdem epist. Ad Theodorum.

Canon X. Si quis Christianus filiam suam Iudaeo in coniugio copulare praesumpserit, nisi perfecte (*Iudaeus*) crediderit Christo et baptizatus fuerit, et si vidua Christiana Iudaeum duxerit virum... A. S.

Poenam infligitur: sed irritum coniugium nondum dicitur a Romana Sede.

Canon XV. Scripsimus de gradibus cognationum vel quomodo debeant quilibet amodo et deinceps legitimo coniugio copulari... Beatae memoriae praecessor noster Gregorius huius Apostolicae Sedis iunior Papa, propter aliquas illicitas coniunctiones quae fiebant per hanc Italiam seu Longobardorum provinciam vel in aliis locis, aggregato Sacerdotum collegio promulgata sententia, anathematis vinculo obligavit... Neque hoc silendum est quod in Germaniae partibus ita diu vulgatum est, quod quidem in archivio nostrae sanctae Ecclesiae scriptum minime reperimus, ipsis tamen asserentibus hominibus de Germaniae partibus didicimus, quod beatae recordationis sanctus Gregorius papa, dum eos ad religionem christianam divina gratia illustraret, licentiam illis dedisset in quarta se copulare generatione, sed dum rudes erant et invitandi ad fidem: quamquam minime scriptum ut dictum est, credere non ambigimus. Deo autem largiente, praeteritis annis litteras miserunt archiepiscopi et reges provinciae illius, petentes apostolica praecepta qualiter liceat eis coniugia copulare et quomodo debeant observare. Quibus, quantum Dominus dare dignatus est, admonitionis praecepto direximus.

Cuiusmodi vero fuerint haec praecepta non significat. Canon iste, ut vides, historicus est, et non minimum obscurus.

Quaeritur quis sit ille Gregorius iunior papa. Puto esse Gregorium II. Huic enim tribuitur Concilium Romanum actum an. 721 adversus illi-

cita coniugia: in quo praefationem exorsus Romanus Pontifex Gregorius inter cetera ait: « Ingemiscens dico quod populi christiani aliquos per provinciam Italiam commorantes audio temere contra catholicam fidem et patrum statuta peccare ita ut Deo sacratas feminas ducere praesumant mulieres et propinquas in coniugio socient. » Porro provincia Italia ea est pars, quam Longobardi obtinebant: ut ex historia constat et ipse Zacharias interpretatur. Gregorius autem III nullum de hac re habuisse concilium videtur. Etsi ergo postea a nonnullis sub nomine Gregorii iunioris intelligeretur Gregorius III ut interdum solet Gratianus, Zacharias tamen huius immediatus successor, Gregorium iuniorem appellavit Gregorium II respectu Gregorii M. qui fuit I.

Quaeritur quis sit ille sanctus Gregorius papa, a quo privilegium circa nuptias se accepisse asserebant Germani.

Aio esse eundem Gregorium II alio modo nunc appellatum, forte quia Zacharias recitat verba ipsa Germanorum, quibus hi auctorem privilegii nominarunt cum istud asseruerunt. Sane nequit sermo esse de Gregorio I, qui non Germanis sed Anglis privilegium et quidem amplius concessit. Praeterea de hoc privilegio Germanis concesso ita loquitur Zacharias ut quendam subindicet dubitationem etsi fateatur se fidem adhibere affirmantibus: at de privilegio concesso a Gregorio Anglis valituro tantum dum adhuc essent rudes et infirmi, sine ulla dubitationis significatione tamquam de re omnibus comperta loquitur Zacharias in epist. ad Theodorum Ticinensem s. c.

Nec est cur arbitremur Germanos tanquam privilegium sibi indultum porrexisse illud, quod Anglis factum fuerat; penes quos praeterea ea aetate probabiliter iam cessaverat.

Neque ille sanctae recordationis Gregorius est Gregorius III, qui a contrario rescripsit Bonifacio ut usque ad septimam generationem caveant sibi a coniugio. Cf. responsum eius s. c.

At exstat sane responsum Gregorii II ad Bonifacium, quod superius suo loco recitavimus, quo gentibus barbaris a Bonifacio conversis privilegium conceditur coartans gradus cognationis prohibitas pro coniugio. Discrimen est tantum quod dum Germani dicerent permissum sibi fuisse copulari *in quarta generatione*, textus Gregorii II dicat: *post quartam generationem*, sed difficultas haud est magni momenti. Nam haec profecto potuit esse ratio cur Zacharias dixerit se non reperire in archivio suae Ecclesiae hoc privilegium. Ceterum si ipsa epistola, quae nunc exstat, Gregorii II ad Bonifacium, aberat ab archivio Romano, quod fieri poterat, vel dicendum est mendum irrepisse alterutrum in locum, vel Germanos non satis accurate rem retulisse: vel bona fide putasse utramque phrasim tamtundem valere, sicut perinde erat hebraeis atque evangelistis dicere *post tres dies et tertio die*.

EX CONCILIO SUESSIONENSI

QUIUS DECRETA EDITA SUNT CUM CONSENSU QUOQUE
PRINCIPIS PIPINI ET OPTIMATUM FRANCORUM CONSILIO,
UT DICITUR CP. X. AN. 744.

Canon IX. Constituimus ut nullus laicus homo, Deo sacramentum feminam ad mulierem habeat, nec suam parentem, nec marito vivente suam mulierem alius accipiat; quia maritus mulierem suam non debet dimittere excepta causa fornicationis deprehensa.

EX CONCILIO LEPTINENSI

PRAESIDENTIBUS LEGATIS APOSTOLICAE SEDIS BONIFACIO
ALIIQUE DUOBUS. AN. 745.

Canon III. Praecipimus ut iuxta canonum decreta adulteria et incesta matrimonia, quae non sunt legitima, prohibeantur.

Canon V. Si quis filiastrum aut filiastram suam ante episcopum ad confirmationem tenuerit, separetur ab uxore et alteram non accipiat (*ex Fulberto Carnot. epist. 33*).

Canon VI. Nullus proprium filium vel filiam de fonte baptismatis suscipiat, nec filiolum nec matrem ducat uxorem nec illam, cuius filium aut filiam ad confirmationem tenuerit. Ubi autem factum fuerit separetur (*ex eodem*).

Canon VII. Si vir mulieri desponsatae, dotatae ac publicis nuptiis ductae, secundum Apostolum debitum coniugale non potuerit reddere, et hoc aut amborum confessione aut certa qualibet approbatione fuerit manifestum, separentur et mulier, si se continere nequit, alteri viro legaliter nubat (*ex epist. 22. Hincmari Rhemensis ad Rodolphum*).

Cf. responsum II. Gregorii II in eius epistola ad Bonifacium.

EX SYNODO GENERALI IN PROVINCIA FRANCORUM

CUI INTERFUIT BONIFACIUS LEGATUS APOSTOLICAE SEDIS, QUAE
FORTE EADEM EST AC LIPTINENSIS SYNODUS (CF. HEFELE OP.
CIT. AD AN. 745). HABITA FUISSE DICITUR. CIR. AN. 745.

Capitulum XIX. Agnati sunt, qui per virilem sexum descendunt, cognati qui per femineum. Et ideo patrum vel patruorum filii et agnati sunt et cognati. Avunculi vero et avunculorum filii cognati sunt, non agnati.

EX STATUTIS S. BONIFACII

(EX SPICILEGIO DACHERIANO TOM. IX.) POST AN. 751.

Statutum XXXV. Admoneat unusquisque presbyterorum publice plebem, ab illicitis connubiis abstinere et secundum Dei mandatum, legitimum coniugium nequaquam posse ulla occasione separari, excepta causa fornicationis, nisi cum consensu amborum et hoc propter servitium Dei.

Sermo est non de dissolutione vinculi, sed de separatione coniugum, quae, interveniente fornicatione, potest fieri ab innocente, altero invito; seposito vero hoc casu, fieri non posse dicitur nisi ex amborum consensu et quidem ob servitium Dei, puta ut vir ordines suscipiat vel uterque castitatem profiteatur. Mentio huius causae finalis sitae in servitio Dei satis ostendit prae oculis habuisse Bonifacium separationem tantum coniugum, non vinculi dissolutionem qua fiat aliarum nuptiarum potestas.

EX CONCILIO VERMERIENSI

APUD PALATIUM VERMERIAM, PRAESENTE PIPINO REGE, CELEBRATO AN. 753.

Canon I. In tertio geniculo coniuncti separentur et post poenitentiam actam, si ita voluerint, licentiam habent aliis se coniungere. In quarta autem coniunctione si inventi fuerint, eos non separamus, sed poenitentiam eis indicimus. Attamen si factum non fuerit, nullam facultatem coniungendi in quarta generatione damus.

Cf. dicta ad epistolas s. Gregorii M.

Canon II. Si aliquis cum filiastra sua (*privigna*) manet, nec matrem nec filiam ipsius potest habere, nec ille nec illa aliis se poterunt coniungere ullo unquam tempore. Attamen uxori eius si ita voluerint, si se continere non potest, si posteaquam cognovit quod cum filia sua vir eius fuit in adulterio, carnale commercium cum eo non habet, nisi voluntate se abstinet, potest alii nubere.

Cum dicitur talis vir adulter non posse habere matrem filiastrae, quae mater est uxor sua, illud habere de coniugali copula vel cohabitatione etiam accipiendum est, quae propter supervenientem affinitatem interdicatur.

In priore parte canonis poena statuitur illi qui cum privigna adulteretur, ut scilicet toto vitae suae tempore abstinere a coniugio, ut idcirco, defuncta quoque sua uxore, nequeat aliam ducere. Ab hac poena profecto immunis est uxor, quae proinde dicitur posse alteri nubere, dummodo tamen non habuerit commercium cum viro postquam eius adulterium scivit. Oppositio inter id, quod negatur viro et conceditur uxori inno-

centi, integra manet, si permissio facta uxori intelligatur de nuptiis secundis post mortem viri. Cf. en. IX.

Vides praeterea crimen incestus impedire matrimonium quod quidem plures in seqq. occurrit: sed cf. responsa Nicolai I ad episcopos Germaniae an. 863.

Canon III. Si quis presbyter neptem suam uxorem habuerit, ipsam dimittat et gradum perdat. Si alius eam acceperit et ipsam a se reiiciat, si se continere non potest, aliam accipiat: quia reprehensibile est ut relictam sacerdotis alius homo habeat.

Scilicet quod iam statutum fuerat (cf. en. I. Conc. Romani sub Gregorio II. S. C.) ut legitima uxor a defuncto presbytero relicta non posset ab alio accipi, patres isti valere volunt etiam in ea, quae presbytero illegitime coniuncta fuerit: propter quam illegitimam coniunctionem, (quam ante ordinationem, puto, Patres supponunt), presbyter punitur privatione sui gradus.

Canon V. Si qua mulier mortem viri sui cum aliis hominibus consiliavit et ipse vir ipsius hominem se defendendo occiderit et hoc probare potest, ille vir potest ipsam uxorem dimittere, et si voluerit, aliam accipiat. Ipsa autem insidiatrix, poenitentiae subacta, absque spe coniugii maneat.

Hanc potestatem factam viro aliam accipiendi interpretari licet quemadmodum in en. I. cf. en. IX.

Canon VI. Si quis ingenuus homo ancillam uxorem acceperit pro ingenua, si ipsa femina postea fuerit inservita (*revocata in servitutem*), si eam a servitute redimere potest, faciat: si redimi non potest, si ita voluerit, liceat ei aliam accipere. Similiter et mulier ingenua, si servum accipiat pro ingenuo et postea pro qualicumque causa inservitus fuerit, nisi pro inopia, fame cogente, se vendiderit et ipsa consenserit et de pretio viri sui a fame liberata fuerit, si voluerit, potest eum dimittere et, si se continere non potest, alium ducere.

Impedimentum est conditionis servilis. Cf. responsum IV Leonis ad Rusticum. s. c.

Canon VII. Si servus suam ancillam concubinam habuerit, si ita placet potest, illa dimissa, comparem suam, ancillam domini sui accipere: sed melius est ancillam suam tenere.

Sermo est de servo qui ancillas habet: (De servis apud Germanos seu Francos cf. Ducange lexicon ad v. servus) si ancillam suam habeat non uxorem sed concubinam, potest quidem illam abicere: sed consulunt Patres ut eam teneat utique in uxorem.

Canon VIII. Si quis servus libertate a domino sua accepta, postea cum ancilla ejus adulterium perpetraverit, si dominus ejus vult, velit nolit, ipsam ad uxorem habebit. Quod si ipsam dimiserit et aliam duxerit, cogatur omnino ut posteriorem dimittat, et ipsam, cum qua prius adulterium fecit, recipiat aut illa vivente nullam aliam habeat.

Heic adulterium pro fornicatione accipitur.

Canon IX. Si quis necessitate inevitabili cogente in alium ducatum seu provinciam fugerit, aut seniore suum (*suo signore,*) cui fidem mentiri non potest, secutus fuerit, et uxor eius, cum valet et potest, amore parentum aut rerum suarum, eum sequi noluerit, ipsa omni tempore, quamdiu vir eius, quem secuta non fuit, vivit, semper innupta permaneat. Nam ille vir eius, qui necessitate cogente in alium locum fugit, si nunquam in suam patriam se reversurum sperat, si se abstinere non potest, aliam uxorem cum poenitentia potest accipere.

Heic ipsa oppositio inter id quod in poenam uxori prohibetur, et viro permittitur, postulare videtur ut permissio facta viro sit aliam ducendi vivente etiam adhuc sua uxore; prohibetur enim uxor tantum alium virum accipere dum prior vivit, ut eo mortuo alium accipere non vetetur. Quod si tantumdem permissum viro esset, nullum discrimen appareret inter mulierem iniuste agentem ac virum innocentem, quod discrimen statuere velle Patres satis manifestum est. Errarunt scilicet isti Patres, quorum errorem paulo post emendavit Stephanus papa; (cf. eius responsum V. inf. cit.) et ante ipsum Zacharias responsis datis ad Pipinum omnesque Episcopos Francorum iam reiecerat (cf. resp. XII. s. c.). Obsequenti scilicet sunt ex parte hi Patres consuetudini quam Francorum gens, christianis licet sacris susceptis, nondum plene exuerat. Sane inter formulas civiles editas sub finem seculi praeced. a Marculfo monacho, exstat L. II. c. 30 formula chartae seu libelli repudii, quod coram comite peragebatur, hoc pacto concepta. *Dum inter illum et coniugem suam illam non caritas secundum Deum, sed discordia regnat et ob hoc pariter conversare minime possunt, placuit utriusque voluntate ut se a consortio separare deberent, quod ita et fecerunt. Propterea has epistolas inter se uno tenore conscriptas fieri et affirmare decreverunt, ut unusquisque ex ipsis, sive ad servitium Dei in monasterio aut copula matrimoniali sociare se voluerit, licentiam habeat et nullam requisitionem ex hoc de parte proximi sui habere non debeat etc.* Repudium istud a Francis usurpatum mitius erat eo quod Imperiales leges Graecorum permittebant; nam formula Marculfi significat utriusque consensum fuisse requisitum. Patres autem Vermerienses in poenam uxoris officium debitum detrectantis suo viro ea aetate, qua adeo obnoxii erant vassalli suis dominis nimisque frequens occasio huc illuc discurrendi, concesserunt viris de-

relictis a suis uxoribus, ut his repudiatis alias ducerent. Haec facultas facta in hac hypothesei viris a Patribus Vermeriensibus posset forte esse ratio cur quis suspicetur parem facultatem factam fuisse en. I et V. Verum si verba accurate perpendantur, discrimen manifestum apparet: heic enim tantum et non in illis canonibus, sermo est de coniugio, quod ineatur vivente altero coniuge, quodque uni quidem prohibetur, alteri permittitur.

Canon X. Si filius cum noverca sua, uxore patris sui dormierit, nec illa nec ille possunt ad coniugium pervenire. Sed ille vir, si vult, potest aliam uxorem habere: sed melius est abstinere.

Canon XI. Si quis cum filiastra sua dormierit, simili sententia stare potest: et cum sorore uxoris suae simili modo stare potest.

Scilicet sententia canonis praeced. valeat et heic ut absque coniugio maneant semper vitricus et filiastra, femina eiusque sororius: (h. e. sororis vir) si incesta copula se polluerint: pars vero innocens alii nubere valeat, utique post mortem nocentis cf. en. I.

Canon XII. Qui dormierit cum duabus sororibus et una ex illis antea uxor fuerit, nullam ex illis habeat: nec illa adultera soror, nec ille vir, qui cum illa adulteravit, alios unquam accipiant.

Scilicet qui cum uxoris sorore dormierit non amplius cum uxore rem habeat aut ab ea separetur (cf. en. II), nec eam sororem accipere possit post mortem uxoris: quod quidem etiam flagitio eo non intercedente vetitum foret: proinde in peccati poenam interdiciuntur adulteris etiam post uxoris mortem omnino nuptiae. Scilicet incestus impedimentum est impediens seu prohibens nuptias quaslibet.

Canon XIII. Qui seit uxorem suam ancillam esse et accepit eam voluntarie, semper postea permaneat cum ea.

Nimirum conditio dispar non irritat contractum si libera cum cognitione illius conditionis ineatur.

Canon XVII. Si qua mulier se reclamaverit quod vir suus nunquam cum ea mansisset, exeant inde ad crucem, et si verum fuerit, separentur et illa faciat quod vult.

Videtur sermo esse de viro qui nec fuerit unquam cum sua uxore, nec vellet in posterum esse. An habemus heic solutionem matrimonii rati cuius facultatem Patres Vermerienses sibi vindicarint? Idem postea decretum fuit an. 799 in synodo Palisburgensi c. 15.

Canon XVIII. Qui cum consobrina uxoris suae manet, sua careat et nullam aliam habeat. Illa mulier, quam habuit, faciat quod vult. Hoc Ecclesia non recipit.

Postrema verba: *hoc Ecclesia non recipit*, ab aliquo exscriptore canonum addita certa sunt: quae et in en. IX addi potuissent. Quatenus incestuosus nullam aliam habere permittitur, redit quod ultimo loco